

RISKÓ KATA

Elágazó utakon

A magyar népzene kutatás 1930 és 1945 között

Az 1930-as években, illetve az 1940-es évek elején született népzenei publikációk közül különös hatást gyakorol a mai olvasóra az a tanulmány, amely Bartók Béla neve alatt *A régi magyar népzene*ről címmel jelent meg az *Ethnographia* 1942-es évfolyamában. Szerzője a harminc-negyven évvel korábbi népzenei gyűjtéseket úgy jellemzi, mint amelyek már akkor hanyatlást tükröztek, mivel a régi dallamokat – mint Bartók hangsúlyozta – csak kevés öreg tudta, akik ráadásul nem is szívesen énekeltek, és az új stílus kivételével minden népzenei réteg – a régi stílus, a szokásdallamok, a „régifajta táncramuzsikálás” – vagy teljesen kihalt, vagy csaknem kiveszett.¹ Más, korabeli népzenei és néprajzi tanulmányok ugyanakkor számos értékes anyagot rögzítő gyűjtésről, sőt addig nem ismert régi dallamtípusok megismeréséről számolnak be. Noha Bartók ekkor már nem végzett terepmunkát a Kárpát-medencében, a gyűjtött anyag 1934 és 1940 közötti főállású kutatójaként, számos új gyűjtés lejegyzőjeként, népzenei hanglemezek készítőjeként természetesen ismerte az új munkákat. Az említett tanulmány eredetije, Bartók *Ungarische Volksmusik* című cikke 1933-ban jelent meg a *Schweizerische Sängerezeitung*-ban. A tanulmány kifejezetten a régi népzeneire vonatkozó részét 1943-ban Szabolcsi Bence adta közre a Kodály Zoltán 60. születésnapjára összeállított kötetben,² s bizonyára az *Ethnographia*-beli közlés is az ő nevéhez fűződik.

Az I. világháború valóban megtörte a modern népzene gyűjtés első, intenzív korszakát. Bartók 1929-ben úgy fogalmazott, hogy a népzene kutatás súlypontja a gyakorlatilag lehetetlenné váló gyűjtések helyett az anyag rendszerezésére került át.³ Kodály a húszas évek végétől csak szórványosan gyűjtött.⁴ A Néprajzi Múzeum Értesítőjében még 1928-ban is súlyos pénzhányról, s ebből fakadóan kevés gyűjtési lehetőségéről ol-

1 Bartók Béla: „A régi magyar népzene” *Ethnographia* LIII/3–4 (1942. szeptember–december): 173–176.

2 Bartók Béla: „Magyar népzene.” In: Lampert Vera (közr.): *Bartók Béla írásai 4. Írások a népzene*ről és a népzene kutatásról II. Szerk.: Révész Dorrit–Biró Viola. (Budapest: Editio Musica, 2016.) 71–78., 78.

3 Bartók Béla: „Magyarországi népzenei kutatások” *Ethnographia* XL/1 (1929. március): 3–9. Lampert, i.m., 191–199.

4 Szalay Olga: *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye*. (Budapest: Akadémiai, 2004.) 131–132.

vashatunk.⁵ 1929-ben viszont a Néprajzi Társaság támogatásával a terepmunkák újabb sora indulhatott meg. Ezeket Lajtha László vezette, aki, ha megszakításokkal is, de már 1913 óta működött az intézményben,⁶ s a gyűjtőmunkát haláláig folytatta.⁷ Kodály a Zeneakadémia és a pesti egyetem bölcsészkarának oktatójaként számos fiatalot vont be a népzene kutatásba. A népzenei fonogramgyűjteményt őrző Néprajzi Múzeumban⁸ Lajtha mellett először Volly István és Veress Sándor,⁹ 1932-től Balla Péter,¹⁰ 1935-től Dincsér Oszkár¹¹ gyakornokoskodott, illetve dolgozott, 1936-ban Lajtha és Veress továbbí fiatal gyűjtők munkáját említette.¹² Bartók, Kodály és Lajtha 1930-tól a Magyar Tudományos Akadémia Néptudományi Bizottságának tagjaként is segítette a fiatal gyűjtők terepmunkáit.¹³

A trianoni békeszerződés nyomán elcsatolt, népzenei szempontból különösen gazdag területeken számos nehézséggel járt a gyűjtés. Dincsér Oszkár 1938-as erdélyi útjáról beszámoló cikkében az adatközlők védelme érdekében még nem közölte az út részletes adatait, és az előadók, sőt a települések nevét is csak utólag, a második bécsi döntés után publikálta.¹⁴ Lükő Gábort – moldvai gyűjtőútja után – kiutasították Romániából, fonográfhengerei, amelyeket bukaresti magyar diákokra bízott, később tönkrementek.¹⁵ Balla Péter részben ezek pótlására ment Moldvába 1934-ben, s felvételeit sikerült is elhoznia, ezután azonban őt is kiutasították.¹⁶ A Felvidéken, majd 1941-től a Néprajzi

5 N.N.: „Néprajzi múzeumunk az 1928. év I. negyedében.” *Néprajzi Értesítő* XX/2 (1928): 94.

6 Pávai István: „Népzenei gyűjtemény.” In: Fejős Zoltán (szerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. (Budapest: Néprajzi Múzeum, 2000.) 813–851., 815–819.

7 Berlász Melinda: *Lajtha László. A múlt magyar tudósai 12*. (Budapest: Akadémiai, 1984.) 245–260.

8 Hivatalosan: a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára. Népzenei gyűjteményének történetéről lásd: Pávai, i.m.

9 Dr. Madarassy László: „Főtitkári jelentés.” *Ethnographia* XLI/2 (1930. június): 136–139.

10 Pálóczy Krisztina–Pávai István: „A népdaloktól a genfi zsolnárokig. Balla Péter népzenei és egyházzenei munkássága.” *Néprajzi Értesítő* XCVI (2014): 99–114., 102.

11 Berlász Melinda: „Dincsér Oszkár kutatásai a »Pátria«-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935–44).” In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok 2001–2002*. (Budapest: MTA Zenatudományi Intézet, 2002.) 121–144., 124.

12 Lajtha László–Veress Sándor: „Népdal, népzene gyűjtés.” In: Molnár Imre (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. (Budapest: Havas Ödön, 1936.) 172–179., 177. A tanulmány gyűjteményes kiadása Berlász Melinda (közr.): *Lajtha László összegyűjtött írásai I*. (Budapest: Akadémiai, 1992.) 83–91.

13 Szalay Olga: „Kodály Zoltán és a Tudományos Akadémia szerepe a népdal-összkiadás megindításában 1930 és 1940 között.” In: Richter Pál–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 2003*. (Budapest: MTA Zenatudományi Intézete, 2004.) 127–186., 128–130., 134., 138–139.

14 Dincsér Oszkár: „Népdalgyűjtés Erdélyben.” *Néprajzi Értesítő* XXXII/1–2 (1940): 126–136., illetve Uő.: „Pótlás.” *Néprajzi Értesítő* XXXII/3–4 (1940): 420.

15 Pávai, i.m., 819.

16 Pálóczy–Pávai, i.m., 103.

Múzeumban működő Manga János a pozsonyi magyar rádió munkatársaként végezhetett gyűjtéseket, de vele is előfordult, hogy ghymeszi furulyás felvételeinek hengereit és gyűjtési adatait csehszlovák rendőrök elkobozták.¹⁷

Mindennek ellenére a gyűjtők a határokon túl is jelentős munkát végeztek. Balla 1933-ban, néhány évvel a terület magyar lakóinak áttelepítése előtt Bukovinában is járt.¹⁸ A korszak egyik legfontosabb eredménye a bartóki négy dialektusterület¹⁹ mellé később önálló ötödikként fölvelt Moldva népzenejének megismerése lett, Domokos Pál Péter, Veress, Lükő és Balla gyűjtéseinek köszönhetően.²⁰ Veress az 1930-as gyűjtésről beszámoló tanulmányában a Moldvában talált, addig nem ismert dallamokról, például egy tetraton típusról, feltűnően régies népzenéről, a gazdagon cifrázó rubato előadásmód még a fiatalok körében is élő voltáról írhatott.²¹ Sőt: a fiatal lányok csoportban énekelve is egyformán díszítettek rubato dallamokat²² – Bartók ilyesmit csak románok között tapasztalt.²³

Az a tény, hogy a népzene kutatás eddigre a teljes magyar nyelvterület zenéjét legalább nagy vonalakban megismerte, valamint az, hogy különösen a korszak elején elsősorban csak Magyarország akkori határain belül lehetett gyűjteni, új gyűjtési szempontokat hívott elő. Lajtha – 1930-as gyűjtéseiről szóló beszámolója szerint – külföldi mintákat is figyelembe véve egyre inkább törekedett arra, hogy a terepmunkák során ne csak a legszükségesebbekről, hanem minél több dallamról készítsen hangfelvételt, hogy a tudományos vizsgálatra leginkább megfelelő, hiteles anyagot biztosítson.²⁴ Hangsúlyozta, hogy az új stílusú népdalok tudományos szempontból ugyanúgy érdemesek vizsgálatra, mint a régiek, hiszen élő és virágzó zenei hagyományt mutatnak, és rajtuk többek között a variálódás és az új dallamok születése is vizsgálható.²⁵ Kodály, aki Nagysza-

17 Manga János: „Népi hangszerek a Felföldön.” *Ethnographia* L/1–2 (1939. március–június): 135–153., 141.

18 Gyűjtőútjának összefoglalóját lásd Balla Péter: „Népzenei gyűjtés a bukovinai falvakban.” *Ethnographia* XLVI/1–4 (1935. március–december): 126–141.

19 Bartók Béla: *A magyar népdal*. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1924.) VIII. Ugyanitt utal Moldva zenéjének ismeretlen voltára is.

20 Domokos 1929-ben, Veress 1930-ban, Lükő 1932-ben, Balla 1934-ben gyűjtött először Moldvában. Pálóczy–Pávai, i. m., 103.

21 Veress Sándor: „Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között.” *Ethnographia* XLII/3 (1931. szeptember): 133–143., 133–134. Lásd még: Berlász Melinda–Szalay Olga (szerk.): *Moldvai gyűjtés*. (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1989.)

22 I. h.

23 Bartók, A régi magyar népzeneiről, i. m., 79.

24 Lajtha László: „Az 1930. évi népzenei gyűjtések.” *Ethnographia* XLII/2 (1931. június): 62–75., 62. Gyűjteményes kiadása: Berlász: Lajtha írásai, i. m., 54–74.

25 I. m., 63.

lonta népzenejéből elsősorban a dallamanyagot mutatta be,²⁶ *A magyar népzene* című, 1935-ben lezárt összefoglalásának előszavában – bizonyára részben az akkor virágzó falukutatás hatására – a népzene létmódjának minden részletére kiterjedő zenei falu-monográfiák megírásának szükségességét hangsúlyozta.²⁷ Ezek lehetséges szempontjaiként olyan kérdéseket vetett fel, mint a zene helye a közösség életében, a dallamok elterjedtsége, használata, a variálódás, a nép énektechnikája, az egyéni repertoár. Az új megközelítések mellett az új, jobb minőségű felvételek reménye is ösztönözhetette a gyűjtéseket, ráadásul a régi stílus sem tűnt el olyan mértékben, ahogyan korábban gondolhatták. Erre Kodály is utalt *A magyar népzene* újabb kiadásában. Az első kiadás egy mondatát – „a legújabb gyűjtések azt mutatják, hogy a régibb típusok lassú eltűnésén kívül lényeges változás nem történt az utolsó évtizedekben”²⁸ – az 1943-as második kiadásban kihúzta, és a régi stílus fennmaradását hangsúlyozta: „a legújabb gyűjtések, főképp a Rádió gramofon-felvételei azt mutatják, hogy a régibb típusok még mindig élnek, jellegzetes előadásmódjukkal együtt. Egyes dallamok talán elhallgattak; egyes vidékek elvesztették néprajzi érdekességüket, másoké viszont csak most jut napfényre.”²⁹ 1952-ben azzal egészítette ki mindezt, hogy „gyakran megtörtént, hogy amit 1910 táján mint ritkaságot, már csak kevés öreg-embertől jegyezhattünk le, 10-20 év múlva másutt újra felbukkant, mint eléggé ismert dal”.³⁰ A régi stílus továbbélésében a történelmi változások is közrejátszottak. Manga János szerint a Zoborvidéken a két háború között, részben az új politikai helyzet ellensúlyozásaképp, korábban kiveszni látszó szokások is visszatértek.³¹ Vargyas Lajos a trianoni határokon kívül került Áj faluval kapcsolatban úgy vélte, hogy a falu elszigetelődése, a kevés új hatás is hozzájárult az idősök régi dalainak feléledéséhez.³²

Ezért is volt fontos az a néprajz más területeihez képest kiemelkedő lehetőség, amit az 1936-ban kezdődő, később Pátria lemezsorozatként ismertté vált gramofonlemez-ki-

26 Kodály Zoltán–Szendrey Zsigmond (szerk.): *Nagyszalonai gyűjtés*. (Budapest: Athenaeum, 1924.) A Kodály által írt részek gyűjteményes kiadása Bónis Ferenc (közr.): *Kodály Zoltán: Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok 2*. (Budapest: Argumentum, 2007.) 102–133. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.): *Kodály Zoltán nagyszalonai gyűjtése*. (Budapest: Balassi–Magyar Néprajzi Társaság, 2001.)

27 Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937.) 2–3. Gyűjteményes kiadása: Bónis Ferenc (közr.): *Kodály Zoltán: Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok 3*. (Budapest: Argumentum, 2007.) 292–372. Hasonló szempontokat disszertációjában már Kramer (később: Keszi) Imre is felvetett. Kramer Imre: *A magyarországi német népdal*. (Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1933.) 28–29.

28 Kodály, *A magyar népzene*, i.m., 13.

29 Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1943².) 10.

30 Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. (Budapest: Zeneműkiadó, 1952³.) 6.

31 Manga, i.m., 135–136.

32 Vargyas Lajos: *Áj falu zenei élete*. (Budapest: Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete, 1941.) 17–18.

adás biztosított. Eredményeinek csak egy része volt a kilenc év alatt keletkezett 125 fémmatrixa,³³ hiszen a lemezeket nagyszámú fonográfós gyűjtés készítette elő. Míg 1936-ra vonatkozóan a Néprajzi Értesítőben megjelent múzeumi beszámoló csupán tíz új fonográfhengerről tudósít, 1937 és 1943 között az éves jelentések több száz új hengerről számolnak be: az ilyen szempontból legtermékenyebb, 1937 és 1939 közötti években körülbelül négyszáz hengernyi felvételt gyűjtöttek.³⁴ A múzeum hol részletesebb, hol szűkszavúbb éves beszámolói Lajtha mellett fiatal vagy népzenei téren pályakezdő gyűjtők, így Balla, Dincser, Manga, Vargyas, Veress, Volly, Járdányi Pál, Seemayer Vilmos és Szentjóni Miklós gyűjtéseit említik.³⁵ A Felvidék és Észak-Erdély visszacsatolásával (1938, 1940) újabb területek váltak elérhetővé, ezután Lajtha újból nagy mennyiségben gyűjtött Erdélyben.³⁶

Még a terepmunkák e fellendülése előtt egy másfajta kezdeményezés is megindult. Kodály *A Magyar Népzene Tára I., Gyermekjátékok* című kötetének előszavában nem említi, és a későbbi kutatás látószögéből is kiesett az az országos pályázat, amely gyermekjátékdalok gyűjtésére invitált. Az Énekszó című folyóirat első, 1933. októberi száma értesít arról, hogy az az év tavaszán, különböző újságokban meghirdetett felhívásra harminchat gyűjtő 202 gyermekjátékdalt küldött be, amelyek között korábban nem ismert,

33 Rajeczky Benjamin: „A magyar népzenei hanglemezek.” *Ethnographia* LXXXIII/2–3 (1972. június–szeptember): 370–373.

34 Egy-egy év különböző jelentései nem mindig azonos típusú adatot közölnek. Az 1940 és 1943 közötti jelentések további összesen 266 hengerről számolnak be, nem mindig részletezve gyűjtési hátterüket. Ezen kívül 1939-ben 482 fonográf felvételt kapott a múzeum az Ernst-alaptól, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum Barátai Egyesületétől. Bartucz Lajos: „Kimutatás a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) gyarapodásáról az 1939. év második, harmadik és negyedik negyedében.” *Néprajzi Értesítő* XXXI/2–4 (1939): 418.

35 Bartucz Lajos: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1937. évi állapotáról.” *Néprajzi Értesítő* XXIX/3–4 (1937): 494–501.; Uő.: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1938. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Értesítő* XXXI/1 (1939): 92–96.; Uő.: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1939. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Értesítő* XXXII/1–2 (1940): 220–223.; Domanovszky György: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1940. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Hírek* XXXIII/1 (1941): 115–117.; Uő.: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1941. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Hírek* XXXIV/1 (1942): 89–91.; Uő.: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1942. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Hírek* XXXV/1 (1943): 65–67.; Uő.: „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tára) 1942. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Hírek* XXXV/3–4 (1943): 259–261.

36 1940 és 1944 között a népzene kutatás szempontjából alig ismert, egykori Szolnok-Doboka megyében, valamint Udvarhely, Háromszék, Maros-Torda és Bihar megyékben végzett gyűjtéseket. Kiemelkedő jelentőségű a később önálló monográfiákban kiadott széki, szépkenyerüszentmártoni és kőrspataki gyűjtés. Berlász Melinda: „Dokumentumok az 1940–1944-es erdélyi gyűjtések és hanglemezfelvételezések történetéhez.” *Magyar Zene* XXXIII/2 (1992. május): 115–137. és Tari Lujza: „Lajtha László hangszeres népzene gyűjtései: 1911–1963.” *Magyar Zene* XXXIII/2 (1992. május): 141–190.

értékes dallamok is akadtak.³⁷ A bírálóbizottság tagjai Bartók, Kodály és az Énekszó szerkesztőségének tagjai: Kerényi György és Kertész Gyula voltak, az első díjat Volylynak és Pongrácz Zoltánnak ítélték.³⁸ Módszerében a pályázat hasonló volt Kiss Áron nagyszabású vállalkozásához, amelynek köszönhetően 1891-ben 48 vármegye 214 munkatársának közreműködésével megjelent a *Magyar gyermekjáték gyűjtemény*.³⁹ Kodály a szélesebb közönségnek szánt írásaiban is többször, részletesen ír Kiss munkájáról, amelyet *Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezetében* az egyetlen komoly korábbi dallamgyűjteményként jellemezte.⁴⁰ Az Énekszó cikke is utal e gyűjteményre: „Ötven év nem nagy idő a népzeneben. Feltehető volt, hogy ma is élnek a legszebbjei azoknak a játékoknak, melyeket Kiss Áron 50 évvel ezelőtt összegyűjtött. Nem is csalódtunk.”⁴¹

Noha a népzene kutatók a harmincas években is rendszeresen hivatkoztak e munkára, a zenepedagógiára mégsem gyakorolt hatást. A gyermekjátékok kiadása Kodály számára a nagy előd iránti tiszteletből és pedagógiai programjával összefüggésben is fontos lehetett. 1941-ben, *Zene az óvodában* című terjedelmes cikkében részletesen bemutatta Kiss Áron gyűjteményét.⁴² Részben arra támaszkodva jelent meg 1893-ban egy óvodásoknak szánt *Daloskönyv*, Kodály azonban rámutatott, hogy bár az abban kiadott 137 dal több mint felének szövege Kiss gyűjteményéből származik, mindegyik dallamát új szerzeményre cserélték.⁴³ Kodály legfontosabb feladatként Kiss gyűjteményének közkinccsé tételét nevezte meg.⁴⁴ Tíz évvel később, *A Magyar Népzene Tára* Kerényi által szerkesztett első kötetébe számos dallam bekerült a Kiss Áron-féle, illetve az 1933-as pályázat Énekszóban felsorolt résztvevői által készített gyűjtésekből. Az előszóban Kodály így fogalmazott: „Ami Kissnek nem sikerült, most újra szélesebb alapon, gazdagabb anyaggal kezdhetjük el: a magyar gyermeket visszahozni hazájába.”⁴⁵

A népzene gyűjtők az 1930-as és 1940-es években nagy hangsúlyt fektettek az ismeretterjesztésre. Bartók és Kodály ebben az időszakban megjelent cikkei között sok

37 N.N.: „Játékdal-pályázatunk eredménye.” *Énekszó* I/1 (1933. október): 6–7.

38 I.m., 6.

39 Kiss Áron (szerk.): *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. (Budapest: Hornyánszky, 1891.)

40 Bartók Béla–Kodály Zoltán: „Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezete.” *Ethnographia* XXIV/5 (1913. október): 313–316., 314. Gyűjteményes kiadása: Bónis, *Visszatekintés/2*, i.m., 48–52.

41 N.N., *Játékdal-pályázatunk*, i.m., 6–7.

42 Kodály Zoltán: „Zene az óvodában.” *Magyar Zenei Szemle* I/2 (1941. március): 3–21. Gyűjteményes kiadása: Bónis Ferenc (közr.): *Kodály Zoltán: Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok I.* (Budapest: Argumentum, 2007.) 92–113.

43 I.m., 8–11.

44 I.m., 18.

45 Kodály Zoltán: „Előszó.” In: Kerényi György (szerk.): *A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1951.) VII–XVIII., XVIII. Gyűjteményes kiadása: Bónis, *Visszatekintés/2*, i.m., 184–197., 197.

a népszerűsítő jellegű, a külföldöt tájékoztató, valamilyen ügy mellett kiálló, vagy éppen összefoglaló írás. A korszak népkultúra iránti érdeklődésére építő, hiteles, de a szélesebb közönségnek szóló gyűjteményekben számos újonnan gyűjtött dallamot is közreadtak. Lajtha és Molnár Imre már 1929-ben népi játékgyűjteményt publikált.⁴⁶ Rajeczky Benjamin, akinek a Kerényivel együtt szerkesztett *Énekes ábécéje* szintén e vonulatba tartozik, 1953-ban az 1930 óta egyre nagyobb tömegben megjelenő hasonló kiadványokban megjelent népdalok számát mintegy ezerre becsülte.⁴⁷ Volly és a Bartók akadémiai csoportjában dolgozó Kerényi György a gyűjtőmunka mellett ebben az időszakban elsősorban népszerűsítő kiadványokat, köztük gyermekeknek szánt köteteket jelentetett meg.⁴⁸ Az *Éneklő Ifjúság* című folyóirat, amelynek szerkesztői közé tartozott Kerényi, Rajeczky és Volly is, szintén rendszeresen közölt népdalokat. Volly színpadra alkalmazható népi szokásokat közreadó *Népi játékszín* és *Népi játékok* című kötetei⁴⁹ bizonyára a Gyöngyösbokréta-rendezvényekkel és a korszak más színpadi hagyományőrző mozgalmaival is összefüggenek.⁵⁰

A gyűjtéssel, lejegyzéssel, másolással, rendezéssel, népszerűsítéssel járó munka bizonyára közrejátszott abban, hogy bár a harmincas évek első felében egyre több magyar népzene tudományi tanulmány jelent meg, a népzenevel foglalkozók számára viszonyítva ez összességében nem mondható soknak. Az ekkor keletkezett tudományos tanulmányok gyakran a gyűjtőutak beszámolóit, amelyek röviden az adott település vagy terület zeneéletére, zenei hagyományának rétegződésére, a dallamanyag megoszlására is kitérnek, s az új anyag révén egészítik ki egy-egy észrevétellel, adattal a korábbi írások megállapításait.⁵¹ Egyik fontos hivatkozási pontjuk Bartók *A magyar népdal* című könyve és az abban meghatározott népzenei dialektusterületek, illetve népdalstílusok.⁵² Bartók már 1918-ban kiemelt két, stílus szempontjából és történetileg is összetartozó

46 Lajtha László–Molnár Imre: *Játékkország*. (Budapest: M. Kir. Egyetemi Nyomda, 1929.)

47 Rajeczky Benjamin: „Kodály Zoltán: A magyar népzene. 3. kiadás.” *Ethnographia* LXIV/1–4 (1953): 429–430.

48 Kerényi György: *Madárka. 102 magyar népdal*. (Budapest: Magyar Kórus, 1934.); Uő.: *Kétágú sip*. (Budapest: Magyar Kórus, 1935.); Uő.: *Száz népi játékdal*. (Budapest: Magyar Kórus, 1938.); Uő.: *Ciróka, maróka. Népi dalos gyermekjátékok*. (Budapest: Singer és Wolfner, 1942.); Volly István: *Daloljatok, honvédek!* (Budapest: Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, 1940.); Uő.: *A visszatért népdal*. (Budapest: Népművelők Csoportja, 1940.)

49 Volly István: *Népi játékszín*. (Budapest: Népművelési Titkárok Nemzeti Szövetsége, 1935.); Uő.: *Népi játékok*. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938.)

50 Ezekről lásd: Domokos Mária: „Népzene tudomány és népi mozgalmak a harmincas években.” In: Pölöskei Ferenc (szerk.): *A falukutatás fénykora (1930–1937)*. (Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2002.) 130–136., 134–135.

51 Pl. Lajtha, Az 1930. évi, i.m.; Veress, Népzenei gyűjtés, i.m.; Volly István: „Peregi népénekek.” *Ethnographia* XLII/2 (1931. december): 174–180.; Balla, Népzenei gyűjtés, i.m.

52 Bartók, A magyar népdal, i.m., VIII–XIII.

csoportot, egy ősi dallamokat tartalmazó régi stílust és az új stílust, amelynek elterjedését ő maga is érzékelhette a század eleji gyűjtések során. Később önálló csoportot hozott létre az egyikbe sem sorolható dallamok számára, amelyeknek száma azonban jóval több volt, mint a két stílusé együttvéve. 1920 körüli írásaiban érezhető a bizonytalanság, hogy e csoportot a történeti szempontnak megfelelően a régi és új stílus közé, vagy az idegenszerűséget hangsúlyozva ezek után helyezze.⁵³ Az 1924-ben megjelent összefoglalásban ez utóbbi mellett döntött, s a stílusokon belül egy feltételezett fejlődéstörténet alapján rendszerezett.⁵⁴

Lajtha és fiatal munkatársai, Volly, Veress és Balla harmincas évek eleji tanulmányaikban Bartók rendjét nem kész rendszerként vették át. A régi és új dallamokat ők is megkülönböztették, vizsgálták ezek jelenlétét a gyűjtéseikben, de nem használták az A, B és C osztály fogalmakat.⁵⁵ A vegyes osztály kifejezést idegen eredetű dallamok esetén sem említették, hanem úgy tűnik, hogy e hatalmas csoport további feldolgozását tekintették céljuknak. A sokszor műhelytanulmány jellegű munkákban egy-egy dallamot a már ismert változatokkal, illetve írott forrásokból fellelt párhuzamokkal kapcsolnak össze. Lajtha a Veress Sándorral közösen írt *Népdal, népzene gyűjtés* című, 1936-ban megjelent cikkében megállapította, hogy egyes dallamok, amelyeket Bartók variánsok híján még a C osztályba sorolt, a gyűjtések új adatai alapján egyértelműen a régi stílushoz tartoznak.⁵⁶

Kodály, aki katalógusszerű népzenei gyűjteményét egyes különböző kadenciájú változatok egymás mellé helyezésével együtt is megtartotta kereshető munkaanyagként,⁵⁷ már *A népdal feltámadása* című, 1918-as cikkében írt a népzene történeti rétegződéséről.⁵⁸ A következő években egyre árnyaltabban jelent meg írásaiban a népzene alkotó számos rétegről alkotott elképzelése.⁵⁹ A néphagyományt formáló különböző hatások feltárása érdekében, a másoló tanítványok segítségével számos történeti forrás anya-

53 Kovács Sándor: „A Bartók-rend kialakulásának története.” In: Kovács Sándor–Sebő Ferenc (szerk.): *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény I.* (Budapest: Akadémiai, 1991.) 13–31., 24–26.

54 I.m., 26–27.

55 Lajtha, Az 1930. évi, i.m. 62–67., 70–72.; Volly, Peregi népénekek, i.m. 175–176., 179–180.; Veress, Népzenei gyűjtés, i.m. 133–135., 137., 139., 141–142.; Balla, Népzenei gyűjtés, i.m., 127., 129., 136–138. Seemayer első népzenei tanulmányában, amelyben még fonográf nélküli gyűjtéséről számol be, a bartóki osztályok szerint közöl adatokat. A népzene kutatásba ezután bevont kutató későbbi tanulmányaiban nem találkozunk ezzel a jelenséggel. Seemayer Vilmos: „Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében.” *Ethnographia* XLIV/1–2 (1933. március–június): 44–57. Kutatásának szakmai támogatásáról lásd Szalay, Kodály és a Tudományos Akadémia, i.m., 160.

56 Lajtha–Veress, i.m., 175.

57 Dobszay László: „Bevezetés.” In: Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa I.* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988.) 5–43., 17.

58 Kodály Zoltán: „A népdal feltámadása.” *Pesti Napló* LXIX/247 (1918. október 22.): 5–6. Gyűjteményes kiadása: Bónis, Visszatekintés/1, i.m., 14–18., 15.

59 Szalay, Kodály, a népzene kutatója, i.m., 204–205.

gát sorolta be a népdalok közé.⁶⁰ Lajtha 1927-ben a népi hímzések kormeghatározási módszerét nevezte meg mintaként arra, hogy a kutatás rámutasson a népzene különböző stílusaira, a népzeneért hatásokra, amelyek közül az őstörténetet, a gregorián hangsorok, dallamfordulatok és előadásmód, valamint a középkori világi zene hatását emelte ki.⁶¹ Ekkor felvázolt gondolatai későbbi írásaiban is visszatérnek. A kutatáshoz a gregorián és a népdalok dallamegyezéseinek szótárszerű összeírását,⁶² sőt – iparművészeti mintára – általában véve egy motívumszótár összeállítását is szükségesnek tartotta, ami a variánsképződés vizsgálatát is segítené.⁶³ Talán erre is reagált Kodály, mikor *A magyar népzene*-ben hangsúlyozta, hogy dallamösszevetéseiben nem egyes motívumokat vagy sorokat, hanem teljes szerkezeteket állított egymás mellé, amelyek egyezése már nem lehet a véletlen műve.⁶⁴

A népzene ősrétege a kutatás egyik legfontosabb témája lett. Bartók *A magyar népdal* függelékében néhány cseremiszi dallamot is közölt, s felhívta a figyelmet azok rokonságára az ereszkedő pentaton kvintváltó magyar népdalokkal. Lajtha 1927-es cikkéből kiderül, hogy a török-tatár népek zenéjével való kapcsolat őt is foglalkoztatta.⁶⁵ A kérdést bővebb anyag alapján, elsősorban szerkezeti szempontból Kodály vizsgálta 1934-es tanulmányában.⁶⁶ A harmincas években Szabolcsi Bence több terjedelmes tanulmányban mutatott rá a magyar népzene különböző ősi rétegeinek rokonságára más népek zenéjével. Szabolcsi részben azért fordult a népzene felé, mert – Kodály inspirációja nyomán – úgy látta, a magyar zenetörténet kutatása nem bontakozhat ki a népzene nélkül.⁶⁷ Munkáin ugyanakkor az összehasonlító népzene-tudomány iránti érdeklődés is tükröződik.⁶⁸ A zenei ékesítés európai körzeteiről írt,⁶⁹ 1935-ben megjelent tanulmánya

60 Szalay, Kodály Zoltán és a Tudományos Akadémia, i.m., 138.

61 Lajtha László: „A magyar népzene kora.” *Debreceni Szemle* 1/9 (1927. november): 512–518. Gyűjteményes kiadása: Berlász: Lajtha írásai, i.m., 22–29.

62 I.m., 27–28.

63 Lajtha László: „Népzenei formaproblémák.” *Muzsika* 1/3 (1929. április): 15–19. Gyűjteményes kiadása: Berlász: Lajtha írásai, i.m., 34–39.

64 Kodály, *A magyar népzene*¹, i.m., 51.

65 Lajtha, *A magyar népzene kora*, i.m., 516.

66 Kodály Zoltán: „Sajátságos dallamszerkezet a cseremiszi népzeneben.” (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1934.) Gyűjteményes kiadása: Bónis, *Visszatekintés/2*, i.m., 145–154.

67 Kodály Zoltán: „Néprajz és zenetörténet.” *Ethnographia* XLIV/1–2 (1933. március–június): 4–15. Gyűjteményes kiadása: Bónis, *Visszatekintés/2*, i.m., 225–234.

68 Dobszay László: „Az összehasonlító népzene-tudomány tündöklése és hanyatlása.” *Magyar Zene* XLVIII/1 (2010. február): 7–19.

69 Szabolcsi Bence: „Über Kulturkreise der musikalischen Ornamentik in Europa.” *Zeitschrift für Musikwissenschaft* XVII (1935): 65–82. Magyarul „A zenei ékesítés európai körzetei” címmel: Uő.: *A melódia története*. (Budapest: Cserépfalvi, 1950.) 134–145. Gyűjteményes kiadása: Wilhelm András (közr.): *Szabolcsi Bence válogatott írásai*. (Budapest: Typotex, 2003.) 120–137.

még népzenei publikációit megelőzően, 1931–1932-ben végzett kutatásain alapul,⁷⁰ s az 1933-tól kezdve az *Ethnographiában* publikált tanulmányai is több ponton túlmutatnak a magyar zenei őstörténetet közvetlenül érintő kérdéseken.

Szabolcsi különböző finn-ugor népek zenéjét vizsgálta, és osztják és vogul parlando-rubato dallamok, nevezetesen medveénekek és halottsiratók dallamvonalának rokonságát mutatta ki magyar siratókéval,⁷¹ gyermekdalok és regösénekek párhuzamait finn, lapp és mordvin dallamokban találta meg,⁷² de felhívta a figyelmet a hasonló dúr hexachord dallamok indoeurópai elterjedtségére, illetve a kolomejka ritmus finnugor jelenlétére is.⁷³ Részletesen, történeti áttekintéssel együtt kereste a rokonságot a török-tartár népek pentatóniájával, és vizsgálta a világszerte elterjedt hangrendszer különböző típusait.⁷⁴ A fiatal Dincser Oszkár a cigányhangsor eredetével kapcsolatban publikált egy rövidebb, az összehasonlító módszert alkalmazó cikket 1937-ben.⁷⁵ Szabolcsi ehhez közölt, széles perspektívát nyújtó kiegészítéséből sejthető, hogy hatalmas anyagismeretével az elsősorban magyar népzene iránt érdeklődő kutatók nem mindig tudtak, nagyívű áttekintéseivel talán nem is feltétlenül akartak lépést tartani.⁷⁶ 1940-ben Dincser írt vitacikket Szabolcsi őstörténeti tanulmányához, és bár érvelését nem bontotta ki egyértelműen és nem is támasztotta alá megfelelően, a későbbi kutatások fényében mégis lényeges problémákra mutatott rá.⁷⁷ Egyrészt kifogásolta, hogy a vizsgálatok kizárólag a négysoros dallamokra fókuszálnak, és olykor strófának tűnő részleteket emelnek ki tágabb zenei kontextusból. Másrészt – mivel Kodály az ereszkedő kvintváltást olyan ősi elemként vizsgálta, ami az ABCD sorszerkezetű ereszkedő pentaton népdalokban már elhomályosult,⁷⁸ Szabolcsi viszont a pentaton ereszkedő kvintváltó stílust egyértelműen a mongol-török népzeneik általános ősi sajátosságként tárgyalta⁷⁹

70 Kroó György: *Szabolcsi Bence*. (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994.) 345–346.

71 Szabolcsi Bence: „Osztják hősdalok – magyar siratók melódiái.” *Ethnographia* XLIV/1–2 (1933. március–június): 71–75.

72 Szabolcsi Bence: „Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben.” *Ethnographia* XLV/3–4 (1934. szeptember–december): 138–156. 140–142. Gyűjteményes kiadása: Wilhelm, Szabolcsi Bence írásai, i.m., 97–119.

73 I.m., 140.

74 Szabolcsi Bence: „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok.” *Ethnographia* XLVII/4 (1936. december): 233–251.; Uő.: „A zenei földrajz alapvonalai.” *Ethnographia* XLIX/1–2 (1938. március–június): 1–18. Gyűjteményes kiadása: Wilhelm, Szabolcsi Bence írásai, i.m., 188–204.; „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez.” *Ethnographia* LI/2 (1940. június): 242–248. Gyűjteményes kiadása: Wilhelm, Szabolcsi Bence írásai, i.m., 205–212.

75 Dincser Oszkár: „A cigányhangsor.” *Ethnographia* XLVIII/4 (1937. december): 468–471.

76 Szabolcsi Bence: „Néhány megjegyzés a cigányhangsor kérdéséhez.” *Ethnographia* XLIX/3–4 (1938. szeptember–december): 425–426.

77 Dincser Oszkár: „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez. (Néhány megjegyzés Szabolcsi Bence cikkéhez, *Ethnographia*. 1940, 2. sz.)” *Ethnographia* LII/2 (1941. június): 143–145.

78 Kodály, A magyar népzene¹, i.m., 15–28.

79 Szabolcsi, Egyetemes művelődéstörténet, i.m., 240–242.

– Dincsér felvetette, hogy ez a szerkezet az ősi magyar zenében nem feltétlenül tartozott össze a pentatóniával, hanem talán már egy későbbi, fejlettebb stádium, amely a cseremisz és a magyar népzében egymástól függetlenül is kifejlődhetett.⁸⁰

Az ősréteg mellett többször fölbukkan a korszak tanulmányaiban a modális hangsorú népi dallamok eredetének kérdése. 1925-ös előadásában Lajtha a magyar népdal egyes régi dallamainak és a gregorián dallamoknak közös, közép-ázsiai ősrétegre visszavezethető rokonságáról beszélt.⁸¹ Hasonlóan fogalmazott később Kodály a pszalmódizáló dallamokkal kapcsolatban.⁸² Veress Sándor moldvai tapasztalatai alapján mutatott rá arra, hogy a modális dallamok rétege talán jelentősebb a régi stílusban, mint azt korábban sejtették.⁸³ Seemayer Vilmos pedig borsodi gyűjtésére támaszkodva amellel érvelt, hogy e dallamok talán régebbiek annál, mint hogy a magyarság a nyugati kereszténységből vehette volna át őket.⁸⁴

A keleti és nyugati hatások kérdése ösztönözte a népénekkutatást is: a tanítói képesítése után a Néprajzi Múzeumban tevékenykedő Volly István a Lajtháéhoz igen hasonló módon vázolta fel a népénekkutatásra vonatkozó tervét, mi több, vázlatában Lajtha egy Néprajzi Társaságban elhangzott előadására is hivatkozott.⁸⁵ Kodály *A magyar népzene* című összefoglalásában jelentőségének megfelelően kiemelt szerepet szán a népdalok feltételezhetően honfoglalás előtti eredetű, pentaton „ősrétegének” és az új magyar dallamstílusnak. E két csoport a Bartókéval összevetve kevésbé markáns elnevezései – a bartóki új stílus dallamait „mai népi dallam”, „mostani magyar dal”, „újabbfajta dalaink”, „új magyar dallamstílus”-ként egyaránt említi – eleve több lehetőséget biztosítanak ahhoz, hogy közbülső rétegeket illesszen be. További dallamokon Kodály a nyugat-európai, műzenei, egyházi zenei hatások példáinak sorát mutatta be.⁸⁶

A magyar népzene és a szomszéd népek zenéjének kapcsolatára, illetve a magyarországi nemzetiségek zenéjére fókuszáló kutatások a népzene egyes rétegeinek eredetéhez is adalékokkal járultak hozzá. Ezen a téren Bartók itt részletesen nem vizsgált szerepe a legjelentősebb, aki önálló munkákban elemezte e népzéneket,⁸⁷ és a népdalgyűjte-

80 Dincsér, *Adatok*, i. m., 144–145.

81 Lajtha „A magyar népzene ősmúltjának problémái” című előadásáról a *Magyarság* című napilap számolt be. N.N.: „A magyar zene ősi múltja. Lajtha László dr. előadása.” *Magyarság* VI/23 (1925. január 29.): 4.

82 Kodály, *A magyar népzene*¹, i. m., 26.

83 Veress, *Népzenei gyűjtés*, i. m., 134.

84 Seemayer, *Népzenei gyűjtés*, i. m., 45–46.

85 Volly, *Peregi népénekek*, i. m., 174.

86 Kodály, *A magyar népzene*¹, i. m., 47–61.

87 Bartók Béla: *Népzének és a szomszéd népek zenéje*. (Budapest: Somló Béla kiadása, 1934.) Gyűjteményes kiadása: Lampert Vera (közr.): *Bartók Béla írásai 3. Írások a népzeneről és a népzeneekutatásról I.* Szerk. Révész Dorrit. (Budapest: Editio Musica, 1999.) 210–269.; Béla Bartók: *Melodien der rumänischen Colinde*. (Wien: Universal Edition, 1935.). További román, szlovák és szerb-horvát munkái csak halála után jelenhet-

ménye számára is másolatott külföldi dallamokat.⁸⁸ Vargyas az ő magyar és román munkáinak eredményeit foglalta össze és egészítette ki újabb adatokkal 1944-ben.⁸⁹

A népzene rétegeinek eredetét illető első jelentős megállapítások után az egyes magyar dallamok történeti kérdéseire vonatkozó vizsgálatok egyelőre talán nem kecsegtettek átfogó eredményekkel, s egy idő után a rendezés területére szorultak vissza.⁹⁰ Miközben e háttér munka tovább folyt, a publikált népzenei tanulmányokban egyre nagyobb súllyal jelentek meg néprajzi szempontok, bizonyára részben a falukutatás már említett virágzásának hatására. Mintha Kodály későbbi, sokszor idézett szavai – „elméletek elavulnak, hibátlanul közölt anyag soha”⁹¹ – már ekkor meghatározták volna a népzene kutatás irányát: és nem is csak a rendszerezés, hanem akár az összehasonlító zenetudomány ellenében is. A *Népzene és zenetörténet*ben Kodály a gyűjtőutak, az élő anyaggal való találkozás elengedhetetlen voltát hangsúlyozta, és külön kiemelte, hogy ez a tapasztalat nemcsak a népzene kutatók, hanem általában a zenetörténészek számára is alapvetően szükséges, miközben egyértelmű élel utalt a német egyetemektől a koncepciótól eltérő tantervére.⁹²

A néprajz és a népzene tudomány között – többek között Kodály óráinak és Lajtha múzeumi működésének köszönhetően – valóban szoros volt az együttműködés. Kerényi, Veress, Balla, Volly, Dincser, Járdányi Zeneakadémiát végzett, de legtöbbször a néprajzhoz is közel került. Volly, Veress, Balla, Dincser Lajtha mellett dolgozott a

tek meg. Béla Bartók, Albert B. Lord: *Serbo-Croatian Folk Songs*. (New York: Columbia University Press, 1951.); Béla Bartók: *Slovenské Ľudové Piesne – Slowakische Volkslieder I*. (Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1959.); Uő.: *Slovenské Ľudové Piesne – Slowakische Volkslieder II*. (Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1970.); Béla Bartók: *Rumanian Folk Music I–III*. [Ed.: Benjamin Suchoff.] (The Hague: Nijhoff, 1967.)

88 Rác Ilona: „Bartók Béla utolsó évei a Magyar Tudományos Akadémián.” *Magyar Tudomány* LXVIII/6 (1961. június): 383–387., 385.

89 Vargyas Lajos: „Román–magyar kapcsolatok a népzeneben.” In: Deér József–Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve* (Budapest: Athenaeum, 1944.) 530–584. Több disszertáció készült a magyarországi németek népzenejéről. A Kodály-tanítvány Kramer Imre német nemzetiségi gyűjtéseit a bartóki osztályozáshoz hasonló csoportokba rendezve vizsgálta. Kramer, A magyarországi német népdal, i.m. A szegedi Vargha Károly, aki a berlini Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként összehasonlító népzene tudománnyal is foglalkozott, a Zselicség magyar és német népdalait és azok kölcsönhatásait vizsgálta. Vargha Károly: *A délkeleti Zselic*. (Csurgó: Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, 1941.) Lásd továbbá Gagybátori Eckerdt László: *Német karácsonyi dallamok a magyar templomokban*. (Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1943.)

90 Kodály ezzel a céllal sorolta be számos történeti gyűjtemény dallamait népdalrendjébe, és a támlapokon is feltüntette a párhuzamokat. Szalay, Kodály, a népzene kutató, i.m., 267–269. Lásd továbbá Lajtha már említett megjegyzését a bartóki vegyes osztály számos dallamának régi stílusba való átsorolására vonatkozóan. Lajtha–Veress, i.m., 175. Hasonló változtatásokat végzett Bartók a rendjén 1934 és 1940 között. Kovács, A Bartók-rend, i.m., 29–31.

91 Kodály Zoltán: „[Előszó].” In: Kerényi György (szerk.): *A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok*. (Budapest: Akadémiai, 1953.) VII–IX. Gyűjteményes kiadása: Bónis, Visszatekintés/2, i.m., 201–203.

92 Kodály, Néprajz és zenetörténet, i.m., 232–233.

Néprajzi Múzeumban, Dincsér⁹³ és Járdányi⁹⁴ néprajzot is hallgatott az egyetemen, a magyar-német szakos Vargyas pedig részt vett az egyetemen működő Táj- és Népkutató Központ programjain, és Kodály óráit is hallgatta.⁹⁵ A geológus végzettségű Seemayer Vilmos vélhetően apja, a Néprajzi Múzeum korábbi igazgatója, Seemayer Villibald révén szerezte néprajzi érdeklődését, szakmai útjain néprajzi tárgyakat és népdalokat is gyűjtött már a húszas években.⁹⁶ Őt Bartók vonta be a fonográfos gyűjtésbe 1933-ban.⁹⁷ A néprajzkutató Berze Nagy János a Baranya megyei néphagyományokat bemutató monográfiájában több mint hétszáz népdalt adott közre,⁹⁸ míg például Lajtha vagy Vargyas zenei vonatkozás nélküli néprajzi cikkeket is publikált.⁹⁹ A népzene kutatás új eredményei általában a Néprajzi Társaság közgyűlésein vagy nyilvános felolvasóületein hangzottak el, jellemzően énekművészek vagy kórusok zenei illusztrációival, majd a Társaság lapjában, az *Ethnographiában* jelentek meg. Ebben az időszakban még előadott Vikár Béla,¹⁰⁰ Bartók beszámolt törökországi gyűjtéséről,¹⁰¹ ő és Kodály a népzene és a kutatás általánosabb problémáiról is tartott egy-egy előadást,¹⁰² és több alkalommal előadott Lajtha, akinek beszámolóit nem mind jelentek meg írott formában.¹⁰³

93 Berlász, Dincsér Oszkár kutatásai, i.m., 124.

94 Kusz Veronika: *Járdányi Pál. Magyar zeneszerzők* 32. (Budapest: Mágus, 2004.) 4.

95 Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül*. (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993.) 33–35., 65–73.

96 Gönyey Sándor: „Seemayer Vilmos, 1879–1940.” *Ethnographia* LI/2 (1940. június): 270.

97 Szalay, Kodály Zoltán és a Tudományos Akadémia, i.m., 160.

98 Berze Nagy János: *Baranyai magyar néphagyományok I–III*. (Pécs: Baranya Vármegye Közönsége, 1940.)

99 Lajtha László: „Kispaládi (Szatmár m.) pünkösödölő.” *Ethnographia* XLVI/1–4 (1935. március–december): 143–144. Gyűjteményes kiadása: Berlász, Lajtha írásai, i.m., 76–77.; Lajtha László: „A »vadleány«.” *Ethnographia* LII/3–4 (1941. szeptember–december): 246–250. Gyűjteményes kiadása: Berlász, Lajtha írásai, i.m., 105–109.; Vargyas Lajos: „Adatok a csepelszigeti Makád néphítéhez.” *Ethnographia* LV/3–4 (1944. szeptember–december): 147–153.; Uő.: „Adatok a makádi néphítéhez II.” *Ethnographia* LVI/1–4 (1945. március–december): 60–65.

100 Vikár 1932-es előadásában a századfordulón fonográf-felvett virágénekek gyorsírási jegyzetei átírásának sürgős szükségességére hívta fel a figyelmet. N.N.: „Vikár Béla gyorsírási virágének-gyűjteménye.” *Ethnographia* XLIV/1–2 (1933. március–június): 89.

101 A fogalmazvány alapján jelent meg írott formában. „Adana-vidéki török népzene.” Lampert, Bartók írásai 3., i.m., 291–328.

102 Ezek írott megjelenései: Bartók, Magyarországi népzenei kutatások, i.m.; Uő.: „Cigányzene? Magyar zene?” *Ethnographia* XLII/2 (1931. június): 49–62. Gyűjteményes kiadása: Lampert, Bartók írásai 3., i.m., 345–364.; Kodály, Néprajz és zenetörténet, i.m.

103 1924 januárjában a bogyszlói gyűjtéséről, 1925-ben a magyar népzene ősi múltjáról beszélt (lásd a 81. jegyzetet is), 1930. május 28-án előző évi gyűjtéseiről számol be. Dr. Madarassy László: „Főtitkári jelentés.” *Népelet* I–II/4–6 (= *Ethnographia* XXXIV–XXXV/4–6, 1923/1924. április–június): 121–124., 122.; Uő.: „Főtitkári jelentés.” *Népelet* III/1–6 (= *Ethnographia* XXXVI/1–6, 1925. január–június): 90–92., 91.; Uő.: „Főtitkári jelentés.” *Ethnographia* XLI/3–4 (1930. szeptember–december): 136–139., 137. Lajtha, Veress és Volly 1931-ben az *Ethnographiában* megjelent tanulmányai szintén a társaság ülésén hangzottak el. Dr. Madarassy László: „Főtitkári jelentés.” *Ethnographia* XLII/2 (1931. június): 106–109., 107.

A népzene- és néprajztudomány együttműködése a népi hangszerek és a hangszeres népzene témáiban született kutatásokban is megnyilvánult; ezeket a Néprajzi Múzeum hangszergyűjteménye is ösztönözhatta. A kutatás a hangszerekre mint tárgyakra, a hangszerhasználatra és hangszeres zenére is kiterjedt. Madarassy László, a múzeum igazgatója egy 1934-es felolvasóúléseken a palóc duda készítését, Veress Sándor a dudát mint hangszert mutatta be, és Kukucska János magyargéci dudás játszott a hangszeren.¹⁰⁴

Új irányként jelent meg a falusi cigánybandák tanulmányozása. Kodály – Dincser Oszkár későbbi könyvének utalása szerint¹⁰⁵ – már 1928-as gyűjtésein feljegyezte a bandák játékmódjának egyes jellegzetességeit. Ebben az évben Nagyállón falusi cigánybandától is gyűjtött, és a Nyírségben cigányzenészekre vonatkozó adatokat is följegyzett.¹⁰⁶ Jelentősek e tekintetben Lajtha 1929–1930-as gyűjtései Szentgálon, Ballassagyarmaton és különösképpen Cserépváralján, ahol stílus és repertoár szempontjából hasonló paraszt- és cigánybandát egyaránt hallott.¹⁰⁷ 1929-es írásában kitért arra, hogy a falusi cigány a várostól különböző, népi muzsikát játszik.¹⁰⁸ Kodály *A magyar népzene*-ben a hangszeres zenészek helyzetéről, illetve a cigányzenészek szerepéről is írt,¹⁰⁹ de a hangszeres népzene különböző témáiban hamarosan terjedelmes önálló tanulmányok születtek. A felvidéki tanítóként a néphagyomány iránt is érdeklődő, 1941-től a Néprajzi Múzeumban dolgozó Manga János a Felvidék népi hangszereit, a hangszerhasználatot, zenélési módot, az általa felvett muzsikusokat és jellemző dallamaikat egyaránt bemutató tanulmánnyal mutatkozott be az *Ethnographiában*, 1939-ben.¹¹⁰ Dincser, aki korábban Lajthával együtt a szentesi tekerőről írt,¹¹¹ 1943-ban *Két csiki hangszer* címmel önálló kötetet publikált.¹¹² A különböző kutatási témákkal kísérletező kisebb közlemények után Dincser ezzel a néprajzos előképzettségének teret adó témát talált, s Csík hangszeres zenéjét a kor falumonográfiáinak szemléletével rokon módon, a maga teljességében vizsgálta. A zenészek személyét, tanulási módját, a hangszereket, hangszerkészítést, játékmódot, a dallamokat, a zenealkalmakat, illetve ezek történeti vonatkozásait egyaránt bemutatta, s munkájának sajátossága, hogy igen nagy mennyiségben idézi az adatközlők elbeszéléseit.¹¹³ A gramofonos felvételek a hangszeres

104 „Dr. Madarassy László főtitkári jelentése.” *Ethnographia* XLVI/1–4 (1935): 155–156.

105 Dincser Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943.) 4.

106 Tari Lujza: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. (Budapest: Balassi, 2001.) 296–312.

107 Lajtha László: „A népzeneről.” *Nyugat* XXVI/1 (1933. január): 21–23.

108 Lajtha László: „A kultuszminisztérium gramfonakciója.” *Muzsika* 1/5 (1929. június): 26–29., 28. Gyűjteményes kiadása: Berlász, Lajtha írásai, i. m., 40–44.

109 Kodály, *A magyar népzene*¹, i. m., 61–68.

110 Manga, *Népi hangszerek*, i. m.

111 Lajtha László–Dincser Oszkár: „A tekerő.” *Néprajzi Értesítő* XXXI/2–4 (1939): 103–111.

112 Dincser, *Két csiki hangszer*, i. m.

113 I. m.

népzene és hangszeres együttesek zenéjének megfelelő minőségű rögzítését is lehetővé tették, aminek köszönhetően Lajtha az újrakezdődő erdélyi útjain részletes lejegyzésre alkalmas minőségben vehette fel a hagyományos bandák játékát.¹¹⁴

A magyar néprajztudomány kezdettől vizsgálta a népszokásokat, és az eredményeket bemutató tanulmányokban tudományos szempontból több-kevesebb hitelességgel dallamokat is közöltek a kutatók. A népzene tudomány addigi eredményeinek hatására a harmincas években sorra jelentek meg olyan szokásleírások, jellemzően a néprajz felől érkező kutatóktól, amelyekben egy-egy szokás több szempontú, részletes leírásával együtt pontosan adatolt, aprólékosan lejegyzett dallamokat is közzétettek, s gyakran zenei szempontból is kommentálták azokat. Seemayer a nemespátrói lakodalmat, valamint somogyi és zalai szokásokat ismertető hosszabb tanulmányaiban a dallamok változataira, olykor zenei sajátosságaikra is felhívta a figyelmet,¹¹⁵ a néprajzot végzett Lajos Árpád a domaházi fonójátékok dallamait stílus és hangsor szempontjából is igyekezett jellemezni.¹¹⁶ Harminc évvel Kodály *Zoborvidéki népszokások* című, rövid leírással kísért dallamközlései után Manga János e vidék évköri és lakodalmi népszokásait több terjedelmes tanulmányban, majd monográfiában mutatta be.¹¹⁷ A szokások részletes néprajzi leírása mellett számos lejegyzést, köztük régi stílusú, díszített szokásdallamok lejegyzését közölte, s a hasonló szlovák és cseh szokásokkal is összehasonlította. Hasonlóan teljes körűen, jelmezekre is kiterjedően, a régi téli szokásokat is keresve mutatta be a bukovinai betlehemezést Benedek András és Vargyas Lajos közös tanulmánya.¹¹⁸ E vizsgálatokat különösen aktuálissá tette a számos régiséget őrző népszokások fokozatos eltűnése.¹¹⁹ Gyűjtésük és kutatásuk később *A Magyar Népzene Tára* első köteteinek háttereként is szolgált.

A népzene gyűjtők a korszak számos falumonográfiájának egy-egy kötetében is közreműködtek. Kiss Géza *Ormányság* című könyvében saját gyűjtésből közölt néhány

114 Később jelent meg ezek monografikus kiadása: Lajtha László: *Széki gyűjtés. Népzenei monográfiák 2.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1954.) és Uő.: *Kőrispataki gyűjtés. Népzenei monográfiák 3.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1955.)

115 Seemayer Vilmos: „A régi lakodalom Nemespátrón.” *Ethnographia* XLVII/1–2 (1936. március–június): 72–90.; lásd még Uő.: „Énekes népszokások Somogy és Zala vármegyékből.” *Ethnographia* XLVIII/1 (1937. március): 40–49.

116 Lajos Árpád: „Fonóélet Domaházán I.” *Ethnographia* XLIX/1–2 (1938. március–június): 109–124. és Uő.: „Fonóélet Domaházán II.” *Ethnographia* XLIX/3–4 (1938. szeptember–december): 403–411.

117 Manga János: *Ünnepi szokások a nyitrai megyei Menyhén.* (Budapest: Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 1942.)

118 Benedek András–Vargyas Lajos: „Az istenesi székelyek betlehemes játéka.” *Ethnographia* LIV/2 (1943. június): 155–176.

119 Az erre vonatkozó adatokat rendszeresen közlő Manga számos esetben utal arra, hogy a szokás a közel múltig, olykor konkrét időpontig élt. Így például az általa 1940-ben közölt felvidéki betlehemesek között volt, amelyiket 1935-ben, másokat egy-két évvel azelőtt jártak utoljára, megint mást viszont még játszottak. Manga János: „Felvidéki betlehemes játékok.” *Ethnographia* LI/4 (1940. december): 402–418.

dallamot, függelékébe Farkas Ferenc és Veress Sándor válogatott és jegyzett le kákicsi népdalokat egy rövid gyűjtőút alapján.¹²⁰ Kerényi György részt vett a baranyai Kemsét bemutató 1936-as falumonográfiában,¹²¹ 1937-ben Veress Sándor egy Dudarra vonatkozó hasonló vállalkozásban.¹²² 1938-ban a Néprajzi Múzeum szervezett nyolcnapos közös gyűjtőutat a Hont megyei Szokolyára, amelyen hét munkatárs a település hagyományait átfogóan, különböző területek szempontjából vizsgálta, a zenei gyűjtést Dincsér Oszkár végezte.¹²³ Járdányi Pál nagyobb terjedelmű, önálló kidei zenei monográfiája is az Erdélyi Múzeumnak a Borsa völgye néprajzát feltáró kezdeményezése részeként született 1943-ban.¹²⁴

Ugyanakkor Dincsér jelentésének szükségszerűsége,¹²⁵ vagy az, ahogyan Kerényi Kemsével kapcsolatban korábbi Heves megyei gyűjtésének sokkal gazdagabb eredményeire emlékezett vissza,¹²⁶ azt is érzékelteti, hogy a szociográfia általánosabb szempontjából jelentősnek tűnő települések népzenei hagyományai nem feltétlenül tartozik a legtöbb értéket őrzők, a feltárást legsürgetőbbben igénylők közé. Járdányi a Vargyas által akkor már bemutatott Áj faluval is összehasonlítva megállapította, hogy Kide nem jó dalos falu, nincs élő zenei kultúrája.¹²⁷ Az, hogy Vargyas falumonográfiája oly gazdag anyagot mutathatott be, nem független attól a ténytől, hogy helyszínét a népzene kutatói tapasztalatok alapján választották. A néprajzi doktorátusra készülő fiatal bölcsész számára Kodály javasolta egy falu zenei monográfiájának elkészítését *A magyar népzene* ezt megfogalmazó előszavára hivatkozva.¹²⁸ A Táj- és Népkutató Központ vezetője, Györffy István gyakorlati okokból a Pest megyei Órszentmiklóst ajánlotta, ahol Vargyas meg is kezdte a kutatást.¹²⁹ Györffy halálával e kutatás megszakadt, időközben viszont Vargyas bekerült a népzenei gramofonlemezeket előkészítő munkába, ahol Kodály javaslatára Áj faluval folytatta mestere korábbi szisztematikus nyelvhatár menti gyűjtéseit, s ebből született később disszertációja.¹³⁰ Vargyas elsősorban a zeneéletre fókuszált,

120 Németh Zsombor: „Mester és »törvénytelen tanítványa«. Kodály Zoltán és Farkas Ferenc.” *Magyar Zene* LV/4 (2017. november): 454–474., 455.

121 Kerényi György: „Zenei műveltség Kemsén.” In: Elek Péter et al.: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*. (Budapest: Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1936.) 104–115.

122 Lengyel András: *A Szegedi Fiatalok falutanulmányozása. Szeged művelődéstörténetéből 2*. (Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1988.)

123 Bartucz Lajos: „A szokolyai közös gyűjtőút.” *Néprajzi Értesítő* XXX/2–4 (1938): 273–274.

124 Járdányi Pál: *A kidei magyarság világi zenéje*. (Kolozsvár: Minerva, 1943.)

125 Dincsér Oszkár: „Jelentés a Szokolyán végzett népzenei gyűjtésről.” *Néprajzi Értesítő* XXX/2–4 (1938): 305–309.

126 Kerényi, i.m., 115.

127 Járdányi, i.m., 7.

128 Vargyas, Kerítésen kívül, i.m., 105.

129 I.h.

130 I.m., 105–107.

s a falu lakói iránti őszinte érdeklődését tükröző könyvében teljes körű képet adott a négyszáz lakosú Áj népének daltanulásáról, zenehasználatáról, a dalok és a társadalom viszonyáról. Járdányi kidei kötete arra is rávilágít, hogy az újabb monográfiák sokszor már csak utalni tudnak a korábbiak, ezúttal elsősorban Vargyas általánosságban is érvényes megállapítására.¹³¹

Járdányi is bemutatta az általa vizsgált falu zeneéletét, a daltanulás alkalmait, a társadalmi összefüggéseket, továbbá egyéniségvizsgálatot is végzett, ugyanakkor sokkal nagyobb szerepet kapott munkájában a dallamok stílusa és elméleti vizsgálata. A könyv megjelenésekor mindössze huszonhárom éves szerzőnek talán támasztékot jelentett a számos statisztika, amelyek közlését részben azzal indokolta, hogy ezek összehasonlítási alapként szolgálhatnak a későbbi hasonló munkák számára.¹³² Az egyes előadók repertoárját például a dallamok zenei osztályozása alapján súlyozott átlaggal, a „zenei középátlárral” jellemezte.¹³³ A kötet jelentős részét kitevő népdalrendezési kísérlet elárulja szerzőjének már ekkor megmutatózó és a későbbi kutatást bizonyára meghatározó rendszerező hajlamát. Járdányi a kutatás szociográfiai jellegére hivatkozva írta, hogy a dallamokat nem rendezhetjük szigorúan zenetudományi módszerrel, egy bizonyos zenei alkotóelemet kiemelve: „a mi falunk dallamkészlete azonban több sajátos jellegű stílust rejt magában; ezek a stílusok korántsem állapíthatók meg akkor, ha a dallamot egyetlen szempont szerint rendezzük” – fogalmazott.¹³⁴ Ez a megállapítása nyilvánvalóan nemcsak Kidére, hanem a teljes magyar nyelvterületre vonatkozóan tükrözi Járdányi álláspontját. Abban, hogy zenei stílusokat keresett, későbbi rendjének típusfogalmát¹³⁵ előlegezte, s bizonyos szempontból Bartókot követte, aki Dobszay László szerint valójában a zenében észlelt típusokat próbálta rendezőelvekkel meghatározni.¹³⁶ Ugyanakkor a történetiséget nem vette figyelembe az egyes dallamcsoportok kialakításában és sorrendjében, hanem a Bartókéhoz elvében hasonló módon a különböző zenei sajátosságokkal, elsősorban a pentatóniával meghatározott „népdalszerűségük”, illetve „népdalszerűtlenségük” alapján rendezte őket.¹³⁷

A rendszerező munka, amely a dallamok közötti kapcsolatok feltárását is célul tűzte ki, s amelynek egyes részeredményeit a kutatók egy idő után nem feltétlenül tartották szükségesnek közzétenni, az utókor számára nehezebben megismerhető, és talán háttérbe is szorul a tanulmányokat nagyobb számban publikáló, többnyire bölcsész képzettségű kutatók munkái mellett. A népdalrendezési kísérletekről, a tapasztalatok

131 Járdányi a daltanulás alkalmait tárgyalva maga is utal erre. Járdányi, A kidei magyarság, i.m., 32.

132 I.m., 31.

133 I.m., 54–55.

134 I.m., 15.

135 Dobszay, Bevezetés, i.m., 20–22.

136 I.m., 18.

137 Járdányi, A kidei magyarság, i.m., 15–30.

alapján változó elvekről ritkán esett szó az ekkor megjelenő népzenei tanulmányokban. Bartók a Magyar Tudományos Akadémián 1934-től működő munkacsoportjával a régóta tervezett népzenei összkiadáson dolgozott, de a számos új gyűjtés lejegyzése és feldolgozása nyomán úgy tűnt, a rendezési munkák befejezése és a tervezett gyűjtemény kiadása egyre távolabbi időbe tolódik.¹³⁸

Bartók korábbi lejegyzéseit is revideálta, s az általa is ösztönzött gramofonlemezek felvételeit személyesen felügyelte.¹³⁹ Rendjén kisebb módosításokat végzett, majd a régi stílus és a vegyes osztály egyes csoportjainak rokonsága alapján a harmincas évek végén radikális változtatást tett azzal, hogy a vegyes osztály egy részét az izoritmia szempontjának következetes érvényesítésével áthelyezte a régi stílusba.¹⁴⁰ Rendezési munkálatait azonban Kodály is csak akkor ismerte meg, mikor annak újonnan gépelt leírását Bartók 1940. október 10-én, két nappal Amerikába utazása előtt átadta.¹⁴¹ Kodály ezt meglehetősen bonyolultnak találta,¹⁴² s 1941 decemberében írt levelében részletesen kifejtette kritikáját Bartók rendszerének következetlenségeit, illetve a lezárt rendszer bővítésének korlátait illetően.¹⁴³ Mindenesetre Kodály már 1940. október 28-án átadta az Akadémiának a saját népzenei kéziratgyűjteményét mint a készülő népzenei összkiadás alapját,¹⁴⁴ s az újabb dallamokat az 1960-as évekig ebbe sorolták.¹⁴⁵ A háború hamarosan félbeszakította a terveket, a népzenei gyűjteményt menteni kellett,¹⁴⁶ a gyűjtők egy része külföldre távozott.¹⁴⁷ *A Magyar Népzene Tára* intenzív munkálataival, a Kodály vezetésével újjáalakult kutatócsoporttal, az újból fellendülő és a magnetofon használatával minőségileg megváltozó gyűjtésekkel a háború után a népzene kutatás új korszaka indult meg.

138 Kovács, A Bartók-rend, i.m., 14.

139 I.h.

140 I.m., 29–31.

141 I.m., 15.

142 Rácz, Bartók Béla utolsó évei, i.m., 386–387.

143 Kovács, A Bartók-rend, i.m., 17–21.

144 Szalay, Kodály Zoltán és a Tudományos Akadémia, i.m., 185.

145 Dobszay, Bevezetés, i.m., 17.

146 Szalay, Kodály, a népzene kutató, i.m., 276–277.

147 Bartókon kívül Dincsér és Veress is külföldre emigrált, mindketten Svájcban telepedtek le. Berlász, Dincsér Oszkár kutatásai, i.m., 135–136.